

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXIX (2021).
Книжка / Issue 1

АРИСТОКРАТ НА ДУХА ЩРИХИ КЪМ ТВОРЧЕСКИЯ ПОРТРЕТ НА ПРОФ. Д.И.Н. АНДРЕЙ ПАНТЕВ

Никола АВРЕЙСКИ*

AN ARISTOCRAT OF THE SPIRIT TOUCHES TO THE CREATIVE PORTRAIT OF PROF. DSC. ANDREY PANTEV

Nikola AVREYSKI

Abstract: *In the article an attempt for a creative and civic portrait of the most popular Bulgarian historian and one of our most respected intellectuals – Prof. DSc. Andrey Pantev (hist.), is made. The stages of his construction as a scientist are characterized. The unusual breadth of his research interests, extending to the new and modern Bulgarian, Balkan, European and world history, is outlined. His unusual style of restoring the past stands out. It is understood in his specific creative laboratory. On this basis, his elegant difference among colleagues from the professional guild is shown. Special attention is paid to his civic position before and after the beginning of the democratic renewal of the country, as well as his fascinating and artistic stay in the public space and his bright presence in the development of the new Bulgarian parliamentarism. Professor Andrey Pantev is shown as a gifted modern historian, an original scientist with his contributions in other fields of science, a prominent public figure and one of the greatest intellectuals of modern Bulgaria, as a true aristocrat of the spirit of European and world greatness.*

Keywords: *Bulgarian historians, scientists, intellectuals, public figures, Prof. Andrey Pantev.*

Голямо предизвикателство е да се пише за най-популярния български историк, вплел българското национално развитие в единната тъкан на световния исторически процес, превърнал се в мъдър духовен наставник на няколко поколения български студенти, докторанти и млади учени, някои от които са вече уважавани професори, но гордо се самоопределят като негови ученици, и оказал в дългия си творчески път облагородяващо въздействие върху духовния живот на нацията.

Андрей Пантев е творение на три епохи в световното и в националното ни развитие. Той принадлежи към онова поколение, което има участта да се роди и израсне в Царство България, да се образова и да се утвърди на професионалното си поприще в социалистическа България, а да изживее своята творческа зрялост и реализира върховете си постижения в тръгналата по пътя на своето демократично обновление Република България.

* **Никола Аврейски** – професор, доктор, Университет по библиотекознание и информационни технологии, София; България; @ nikola_avreyski@abv.bg

Изграждането на историка Андрей Пантев в годините на социализма бе резултат от лични качества, изследователски порив и благоприятно стечение на редица обстоятелства: студент в Софийския университет, аспирант в Института по история при БАН, специализант във Великобритания и в САЩ, две дисертации за политиката на англосаксонските сили на Балканите и в България, хабилитации по българска и по световна история, национално известен професор, превърнал се в интелектуален кумир на студентите от няколко университета. Но епохата на социализма носеше със себе си и ред негативи, които съпътстваха формирането на учения Андрей Пантев: въвеждане на идеологически дисциплини в обучението на студентите, пренареждане на миналото по партийна повеля, установяване на нови приоритети в изследователската работа, тотален контрол на партията-държава върху обществения живот. Оценката на самия проф. Пантев от дистанцията на времето за онази епоха е премерена – нарече я „*униформени времена*“, част от които за него бяха такива не само в косвения, но и в прекия смисъл (като останало на 6-годишна възраст сираче, учи в Суворовското училище в София). Когато след приключването на тази страница от миналото мнозина прибягваха и до измислици, за да се самогероизират в „борбата“ срещу комунистическия режим, проф. Андрей Пантев просто ще каже, че никой не му е пречил при избора на научната проблематика и никой не му е правил бележка какво говори в студентската аудитория.

Избрал в онези времена на тотална Студена война между Изтока и Запада попрището на изследовател на миналото, проф. А. Пантев превърна политиката на англосаксонските сили към Балканите и към България в своя изначална и перманентна изследователска страст. Във време, когато главните държави на западния свят – САЩ и Великобритания, бяха сатанизирани у нас, той реализира впечатляващи с научните им приноси монографични трудове тъкмо за тях: „Англия срещу Русия на Балканите. 1879–1894 г.“ (1972 г.), „Американската буржоазна революция 1776–1789“ (1977 г.), „Българският въпрос във Великобритания 1876–1878“ (1981 г.), „Българският въпрос в САЩ 1876–1903“ (1984 г.), „Историческата българистика в Англия и САЩ 1856–1919. Научни и политически аспекти“ (1986 г.), „Революции и реформи в Западна Европа и Северна Америка XVII–XVIII век“ (1988 г.) и други. В онези времена, когато атлантизмът беше „мръсна дума“, той написа дори статия „Атлантически традиции в съвременната историография“, в която изтъкна, че историята не е само икономика, политика и войни, че е необходимо да се пише още за култура, морал, брачни взаимоотношения, поколенчески нагласи, дори за мода и кухня, при това да се пише с литературна дарба.

Преминал формално от българската история в необятното поле на Новата обща история, проф. А. Пантев непрекъснато търсеше в този глобален контекст мястото на Балканите и на България. Ефектът беше двояк: по-убедително открояване на въздействието на общите тенденции в световното развитие върху живота в Югоизточна Европа и по-конкретно у нас, от една страна, а от друга – по-аргументирано третиране на историческите процеси на Балканите и у нас като регионален и частен случай на глобалните тенденции. Изкачването на висините на световната история даде друга мярка на проф. Пантев за оценката на процеси, явления, събития и персонажи в новата българска история. Безспорен връх в прилагането на тази нова мярка към българското минало бе дързостта му да замени идеологическия съд над Стефан Стамболов със справедливия съд на историята. Неговата серия научни статии – „Противоречивото наследство на Стефан Стамболов“ (1981 г.), „Драмата на живия: Кой е Стефан Стамболов?“ (1982 г.), „Другият“ Стефан Стамболов“ (1985 г.) – е най-ярка изява не само на неговата професионална обективност, но и на гражданския му кураж открито да оспори наложени „свише“ идеологемеи. Хвърляйки поглед към онзи период от неговото творчество, чл.-кор. Аксиния Джурова, работила с проф. А. Пантев по международната дейност на Софийския университет „Кл. Охридски“, отбелязва, че той „*носеше елегантно различие от останалата професионална гилдия*“.

Това „елегантно различие“ личеше и в работата му като университетски преподавател, която пасваше най-добре на неговия творчески натюрел и го направи известен. По-важното в случая обаче е да се подчертае голямата заслуга на проф. Андрей Пантев за извоюване на

правото на новата обща история да бъде пълноценна университетска дисциплина във времена, когато нейната необходимост се поставяше в академичната общност под съмнение.

Докато почти всички професионални историци бяха поставени след 10 ноември 1989 г. в смуцаващата ситуация да оправдават публикациите си от времето на социализма с „такива бяха времената“, проф. Андрей Пантев имаше всички основания без поза, но с достойнство да каже: *„не се отказвам от нито един свой написан ред“*.

Десети ноември беляза началото на нов етап в научните дирения на проф. Андрей Пантев – не само заради рухването на комунистическия режим и отпадането на всички „табу“-та в изследователската работа, но и поради навлизането на 50-годишният тогава учен във времето на неговата творческа зрялост. Постигнал почти всичко в научната си кариера, той започна да пише историята по безпрецедентен за българската историографска традиция начин. Следвайки примера на любимия си историк – Алън Джон Пърсивал Тейлър, той прие с основание, че си е извоювал правото да пише и без т.нар. „научен апарат“, и сътвори нестандартни по стил и изложение исторически трудове, които се радват на голям интерес не само у историци и студенти, но и сред широката културна общественост. Нестандартни и интригуващи са дори самите им заглавия: „Защо две Америки“ (1991 г.), „Години на демокрация? Една българска история 1876–1912“ (1992 г.), „Раждането на модерната демокрация“ (1993 г.), „Рицар или чудовище? Из историческите пътища на модерния национализъм“ (1993 г.), „US Project for Determining the Borders of Bulgaria. 1918–1919“ (1993 г.), „Cultural and Intercultural Traditional Perspectives in Europe“ (1995 г.), „Историческа еволюция на политическата демокрация“ (1997 г.), „Другата версия“ (1998 г.), „Исторически многоточия“ (1999 г.), „Исторически въпросителни“ (2003 г.), „Носът на Клеопатра. Исторически портрети“ (2004 г.), „Историческо съвремие. В търсене на полезно минало“ (2005 г.), „Исторически съмнения“ (2007 г.), „Исторически паралели“ (2011 г.), „Винаги ще има варвари“ (2013 г.), „Въображаема Европа в личности“ (2014 г.) и други. Книгите му покоряват с богатата ерудиция, дълбочината на мисълта, способността да обобщава оригинално историческия опит, изяществото на стила, атрактивността на изказа, невероятното богатство на лексикалния фонд, елегантната ирония, неочакваните хрумвания, изумителните съпоставки, въображението, изненадващите паралели на отдалечени във времето и пространството исторически процеси. Авторът наистина се забавлява и наслаждава на историята и кара читателят с удоволствие да се впусне в предлаганото му невероятно пътуване в загадъчната същност на миналото. Защото, както отбелязва оксфордският проф. Ричард Крамптън, проф. А. Пантев умее да предлага *„обяснение за необяснимото“*.

Книгите на проф. Андрей Пантев от последните три десетилетия дават повод за размисъл върху необичайната му творческа лаборатория. От тях виждаме как той често разсъждава за своя *„мъчителен скепсис“*, започнал още в първите години на професионалната му реализация. Шокиращо за мнозинството историци и донякъде провокативно, той открито заявява: *„гледам недоверчиво към фактите в историята“*, защото *„понякога самите факти ми пречат да мисля“*, и бърза да напомни на критиците си, че *„историята не е (...) счетоводна книга“*, както и че *„само с документи могат да се потвърдят много неистини в миналото“*. Проф. Пантев предупреждава за рисковете от прекомерната специализация в историческите науки, свеждащи ги до занаятчийски цехове и късащи животворните връзки между тях, а и защото *„академичните ниши често водят до заблуждение“*. Той възроптава срещу прекомерното увлечение по периодизиране на историята, игнориращо нейната непрекъснатата тъкан. Както и срещу ширещото се през последните десетилетия дребнотемие, защото *„не можеш да станеш знаменит с принос коя чета в коя долчинка се е спряла, за да си почине“*. Неодобрително се отнася и към онези опити за освобождаване от българския провинциализъм, които стигат до заимстване на имитационни заглавия и фрази от западната историография. Той оспорва завета на Тацит и неговите последователи, че историята трябва да се пише *„без пристрастие“*: *„Но как можеш да пишеш или говориш за майка си, значи за България, без пристрастие?“*, реторично пита той, като обяснява пренасочването си към световната история с това, че за бл-

гарската не може да се пише безпристрастно. Според проф. Пантев „историкът не следва за заклеявява или слави – той следва да обяснява защо“. Формулира дори смайващото за някои предупреждение: „Историците са по-опасни за човечеството от ядрените физици“, защото могат да поведат новите поколения към „затворени пътища и измамно опиянение“.

Самият проф. А. Пантев повдига леко завесата и за някои характерни особености на своите творчески търсения: „Предпочитам шепота на историята, а не нейните фанфари“; „Не зная защо обичам безредието на мисълта (...) Систематиката ме отежчава. Може ли да се пише просто и подредено за сложни състояния?“, доверява напоследък той. Потърсил още от ранното си детство в литературата „самоцелно различие“, разкрило красотата на „въображението, което причинява утеха и надежди“, започнал да пише есеистика още през ранните години на научната си кариера, зрелият учен проф. А. Пантев открито признава „безсилието на науката пред литературата“ и този неудържим вътрешен порив историята да се пише с литературна дарба го отвежда към непознато на българската историографска традиция историческо повествование.

Цялата тази изследователска нагласа далеч надхвърля пределите на класическата историческа наука. Подходът на проф. А. Пантев към вникване в дълбинната същност на процесите и явленията от миналото, към търсене на полезна симбиоза на българската, балканската, европейската и общата история е уникално съчетание на методологическия инструментариум на историята, международните отношения, дипломатическата история, историческата антропология, политологията, културологията, народопсихологията и социологията, но най-вече на философията на историята. Можем да се доверим на най-крупния ни специалист по антична и европейска литература проф. Симеон Хаджикосев, който оценява трудовете на проф. А. Пантев като „сплав от историография, есеистика, публицистика и реторична проза в духа на древните майстори“, с което „превъзхожда всички наши днешни историци, а по всяка вероятност би се оказал в челото на историографията ни въобще“. Заразителната сила на неговите послания се дължи на ненаатрапчивото приковане на вниманието към най-важното, отказа от претенции за монопол над истината, непрекъснатото изтъкване на собствените си съмнения, засипването на читателя с въпроси, съзнателното въздържане от готови заключения и подхвърляне на алтернативни отговори с цел разкриване на нови хоризонти на изследователските дирения за по-голямо приближение към принципно непостижимата истина. Неговите необичайни за историографската ни практика книги са толкова многопластови, че разколебават самоувереността дори у специалистите, а някои от вплетените в тях идеи не могат да бъдат схванати с едно-единствено прочитане. Трудовете на проф. Андрей Пантев обаче са нацелени не само към професионалните историци, а и към научната общност въобще, а също към културната общественост, включително обикновения човек (въздигнат от проф. Пантев до „самотния герой на нашето време“), към всеки, който търси в историята отговори на сложните проблеми на днешния ден.

Специално изтъкване заслужават изследователските усилия на проф. А. Пантев като първопроходец на сравнителната история у нас. В книгата му „Българската история в европейски контекст“ (2000 г.) българската, балканската, европейската и англосаксонската история съжителстват в творческа хармония, която позволява на автора да покаже цялата тенденциозност на налагани отвън представи за България и Балканите, а и неоснователността на комплекса ни за национална непълноценност.

Вярно е, че Клио направи проф. Андрей Пантев известен, но интелектуалното ѝ предизвикателство се оказа тясно за неговите потенциални възможности и наклонности. И той се превърна в едно от големите открития на българските медии. Налага се да напомня на завистниците, които набързо го обявиха за „медиян историк“, че не Пантев търсеше медиите, а те него, тъй като още с първите си изяви в публичното пространство демонстрира богата ерудиция, остър ум, елегантна ирония, рядка проницателност, красноречие и въображение, а и артистично присъствие – качества на интересен събеседник и истински майстор на популярното изложение,

които притежават само избраниците на съдбата. Така, без сам да е търсил тази популярност, той се превърна в постоянно търсена медийна „звезда“, в която хората разпознават не само историка, но и авторитетния анализатор на времето, в което живеем. Обикновено тази страна от изявите на проф. Пантев се свежда до въздействието на неговото завладяващо слово върху интелигентния читател/слушател, до способността му да помогне на обикновения човек да усети очарованието на сложно оплетения невидим свят на миналото. Както казва известният ни журналист доц. Симеон Василев, проф. Пантев представя миналото „почтено“ и „по своя си оригинален начин, който те кара да мислиш порядъчно за настоящето“ и да „преминаваш смело границата между история и философия, между история и политика, между история и литература, между история и публицистика“.

Това наистина е така, но ако вникнем малко по-дълбоко, ще разберем, че тези медийни изяви са същевременно насочени и към самите професионални историци и играят ролята на незабавна и адекватна същинска научна критика на бушуващата след 1989 г. истинска „битка за миналото“. Ползвайки големите възможности на печатните, електронните и социалните медии, проф. А. Пантев се изявява като истински творец, неизменно търсец преодоляване на неубедителни традиционни схващания за миналото, но и като мъдър учен, който публицистично, но с големия си академичен авторитет, аргументирано отхвърля крайностите в преоценката на историята и налагането на нови идеологеми. Във време, когато някои професионални историци, следвайки външни внушения, се опитват да хвърлят сянка върху българското националноосвободително движение, проф. Пантев го характеризира като „духовна акция, където усещането за държавност надделяваше над удобствата на солунската митница, азиатските пазари и цариградските бакалници“. На опитващите да принизят значението на Априлското въстание от 1876 г. той напомня, че то е „революция по дух, по методика, по историческо предназначение и по историческа необходимост“. Като контрапункт на недооценяването на следосвобожденските ни постижения той представя развитието на Третата българска държава от 1894 до 1912 г. като „звезден миг“ и „българско чудо“, което „не се пръква от нищото“. Той, който беше направил най-много за осъзнаване на величието на Стамболов, открито възроптава срещу тласкането на оценъчното махало в другата крайност, представяща го като „единственият папагалски пример на свободна България“. Значителен е приносът на проф. Пантев и за постигането на балансирана оценка за българските погроми във войните за национално обединение, вместо стоварването на всички национални нещастия от началото на XX век само върху цар Фердинанд. И напомня, че българският национален идеал „рухва поради манията ни за величие“. Промяната на 10 ноември 1989 г. той нарича „симулативна промяна“ и „разрешена революция“. Дава спокоен и достоен за големия учен отговор на неуморно крещящите нови русофоби: „В България русофобството е на базата, че Русия е лелята, която не ни е дала толкова, колкото сме искали“. А показните русофили нарича „русотарикати“. Не се побоява публично да заклеими поръчковите учени, проявяващи завидно усърдие в преобръщане на миналото: „Неведнъж историци-пигмеи са се упражнявали в прокурорски обвинения към мъртвите великани“; „Появиха се разни лилипути да се надсмиват над величието на Вапцаров“. Иронизира „неунищожимия български комплекс да сме със силните“, базиран на перманентната ни грешка в определянето на това кой е силният. Елегантно осмива „ситуационните американофили“ за тяхното „папагалско докарване“ на поредния „Голям брат“, особено от довчерашни избличители на САЩ, които се вживяват в наши дни в „лобисти на Америка“. И добавя: не може постоянно да се говори за „атлантическа солидарност“ и напълно да се игнорира „православната солидарност“. Много категорично той се обявява срещу отблъскващата „компенсаторна роля“ на историографията у нас с манията по „българското величие“: „Един народ, колкото е по-зависим в настоящето, толкова повече се прави на велик в миналото“. (По този повод вметва: „Най-голямото доказателство, че македонците са българи, е тяхната грандомания“, и се застъпва за непревзето отношение към сърбите, които са „братя по кръв и вяра“.) Не пропуска дори да напомни срамни прояви на „лудването по другите“,

като прекръщаването на столични булеварди на имената на Хитлер и Мусолини, а на град Варна – на името на Сталин. Това грижовно отношение към българското минало за него е от изключителна важност, защото именно то – миналото, е „*прагматичното тайнство на нашето духовно единство*“.

Подобен балансиращ подход проф. А. Пантев отстоява и по отношение на световната история. Опълчва се на опитите за представяне на Хитлер и Сталин като „близнаци“. Обявява се против превръщането на демокрацията в икона, напомняйки, че тя има толкова „*исторически и човешки грехове*“, които ни карат да предполагаме, че „*че живеем не в демократичен, а в преддемократичен свят*“. Напомня, че „*когато Русия се е европеизирала и модернизирала, винаги е получавала война от великите сили*“. Оценява мигрантската вълна към Европа като „*бумеранг на колониализма*“ – „*ревани, дори „отмъщение“ за онези четири века колониално господство и експлоатация над народите от други континенти*“. Отхвърля претенциите на концепцията за „отворено общество“ за универсална приложимост. С нотка на съжаление констатира, че с прекомерното си разширяване след Студената война САЩ допускат „*баналната грешка на всички империи*“, водеща до „*сгромолясването*“. Изразява разочарование от това, че западните медии „*без смущение*“ вече предлагат „*не само истини, но и неистини*“. Определя днешния свят като „*безличие*“ – време на грандиозен технологичен прогрес и угнетяваща деградация на човешките добродетели. Обявява се срещу обезценяването на думата „велик“ в историографията и в публичното пространство.

С тази дълбоко присъща своя уравнивесеност проф. А. Пантев е постоянен опонент на всички опити в миналото да се търси само хубавото или само лошото, на всеки недоимък на „*чувство за баланс в оценките*“. Силата на неговите послания е в способността му да коментира обективно миналото, да внушава здравословен песимизъм за настоящето, да предпазва от прекомерен оптимизъм за бъдещето и да акцентира върху „*моралното здраве*“ на обществото.

Андрей Пантев има всички основания да пледира за „морално здраве“ на обществото, защото винаги се е отнасял грижовно към собственото си „морално здраве“. В годините на социализма той минаваше за особняк. Насочи изследователските си търсения към непрестижната англосаксонска тематика. Не се изказваше на организационни събрания, без никога да знае истинската причина (майчиният му завет, след като неговият баща издъхва на масата пред погледа му след драматично събрание). Приятелите му се брояха на пръсти и бяха „съмнителни“ за властите, като него. Днес вече знаем и от самия Пантев, че съмненията на бдителната номенклатура не са били неоснователни. Поради примитивната пропаганда, той е сред онези, които търсят надеждна информация от Би Би Си и от радио „Свободна Европа“ и дори се оказва сред малцината, които идеализират Америка „*до идолоизация*“. След специализацията в САЩ се завръща като „*още по-разпаден и безусловен почитател на американците*“.

Падането на комунистическия режим подложи на сериозно изпитание морала на всеки български гражданин. Противно на очакванията, проф. Андрей Пантев не се поддаде на общата еуфория по „новата българска демокрация“. Базовата причина бе професионална. Като най-вещ познавач на западните демокрации, той добре знаеше, че „*демокрацията е рационално средство за възход, но само при предварително изградена среда*“. Отиде дори още по-нататък с убеждението си, че „*демокрацията не е за всеки, все едно да дадеш на човек, който не знае да шофира, да управлява кола от Формула 1*“. Но към професионалния скепсис бързо се добавиха морални съображения. Той бе силно смутен от инкасираната набързо „*метаморфозна преориентация към атлантизма на хора, които не бяха нито писали, нито прочели нещо за него*“. Отвратен бе и от „*милозливите свидетелства за конформизъм*“ на новите „атлантици“ под воала на максимата „*такива бяха времената*“. Втрещен бе от никнешите като гъби след дъжд „дисиденти“ сред близките на бившата комунистическа власт среди (за себе си просто ще каже: „*не съм бил бунтар*“). Изумен бе от внезапното изригване на „*отрицатели, върху които се бе излял целия рог на социалистическото изобилие*“. С изненада видя „*как елегантно партийният елит се ориентира в пазарната икономика*“. И като връх на всичко дойдоха и

първите разочарования от официалната американска политика: президент на САЩ да поучава открито българския народ как да гласува, а американският посланик в София да присъства на политически митинг. Всички тези „*мащабно смуцаващи*“ метаморфози разтърсиха дълбоко твореца и гражданина Андрей Пантев. „*Това внасяше съмнение относно цялата ни богата историческа репутация*“ и ме застави да гледам по „*различен начин на самата българска история*“; „*Тогава се усетих, че съм ляв*“, завършва собствената си рекапитулация проф. Пантев.

И днес има очевидци, които свидетелстват как след 10 ноември 1989 г. влиятелни фигури в новосформираната „демократична“ опозиция са канили проф. Андрей Пантев да я подкрепи с напомняне на критичното му отношение към бившия комунистически режим и с щедри обещания за политическо бъдеще. За всеобща изненада, той не последва външния повик на конюнктурата, а дълбокото си вътрешно убеждение. С ясното съзнание за високата цена, която ще плати за тази своя гражданска дързост. Отдръпнаха се някои от и без това малкото приятели, което създаде у него „*ужасяващото усещане, че и приятелството е девалвирано като причина, чувство и състояние*“. Деца на бившата комунистическа номенклатура, заспали на 10 ноември като тъмночервени и събудили се на 11 ноември като „тъмносини“, му лепнаха непристижния за тях вече етикет „червен“. След отказа да следва новите идеологеми и ясното разграничаване от опитите за отхвърляне на освободителния характер на Руско-турската война от 1877–1878 г. довчерашни русофили го дамгосаха като „русофил“, и то при условие, че и двете му дисертации, и поне четири пети от научната му продукция са свързани със западно-европейския и англосаксонския свят. Като достоен и виден български гражданин той участва в учредяването на редица граждански организации, но отказа да осребри своята популярност във високоплатени длъжности в щедро финансирани от Запада неправителствени организации. Отказа да участва във всякакви тарикатски бизнес комбинации. Не се включи и в потока на „изтичане на мозъци“ към Запада, макар да имаше великолепни възможности за бляскава университетска кариера във Великобритания и в САЩ („*никъде не съм живял по-скучно и по-цивилизовано*“, ще каже по-късно за специализацията си в САЩ през 1979 г.).

Професор Андрей Пантев плати цената на гражданската си дързост да следва своите убеждения, които в повечето случаи не бяха от печелившите, и с провалянето на кандидатурата му за ректор на Софийския университет „Св. Кл. Охридски“ и за член-кореспондент на БАН, при положение, че подобна чест беше оказана на негови колеги, които бяха твърде далеч от научните достойнства, международното признание и обществената популярност на проф. А. Пантев. Едва ли можем да се съмняваме, че ако беше направил компромис със собствената си гражданска съвест, щеше да бъде избран и за ректор, и за член-кореспондент, а също за академик и министър, а може би и за държавен глава. Въпреки подхвърляните и до наши дни по негов адрес язвителни упреци, проф. Пантев не откри фронт срещу никого от своите критици. Той посреща техните подхвърляния с „*тъжно веселие*“, защото знае угодническото им минало и разчита на своя имунитет срещу подобни закачки. Защото съзнава, без да парадирва с това, че е на интелектуален връх, до подножието на който не могат да се дотърят неговите „академични“ критици. Защото е широко известен фактът, че както преди падането на Берлинската стена, така и след това той остана дълбоко вътрешно чужд на характерния за българската интелегентия конформизъм по отношение на всяка промяна на вътрешното статукво и на външния „Голям брат“. Защото той, за разлика от тях, може спокойно и без поза да каже: „*До десети ноември не съм стъпвал в съветското посолство. След тази дата не съм стъпвал в американското*“. И в обстановката на ерозираща духовност, на морална и нравствена деградация той не се отказва да следва своя независим път и собствената си представа за „*смислен и стойностен живот*“.

Професор Андрей Пантев започна да става неудобен за новопокръстените „демократи“ от средата на 90-те години, когато усети, че „*целият огромен морален престиж на Америка е силно корозирал*“ и се обяви против неологизма „бошняшки език“ и на понятието „косовари“, разпознавайки своевременно в тях геополитическия курс на САЩ към „*създаване на нови*

мюсюлмански държави“ в Европа. Разривът между тях настъпи по време на 60-годишния му юбилей, съвпаднал с Войната на НАТО срещу остатъчна Югославия, водена без мандат от Съвета за сигурност на ООН и в нарушение на собствения му Вашингтонски договор. Професор Пантев поведе гражданска подписка срещу натовските бомбардировки на Югославия и нарече „цинизъм“ бомбардирането на граждански обекти с ракети, украсени с надписа „Честит Великден“. По повод сравняването на НАТО с пожарна команда той публично изрази убеждението си, че Алиансът „всъщност възстановява пожари, а не ги гаси“.

Тази достойна гражданска позиция, намираща се в пълен дисонанс с политиката на САЩ и НАТО, както и с т.нар. „цивилизационен избор“ на овладелия всички държавни институции Съюз на демократичните сили, изразяваше преобладаващите настроения в българското общество и беше оценена по достойнство с избирането на проф. Пантев за народен представител в три последователни състава на Народното събрание (39., 40. и 41.). Загубили окончателно битката за авторитета Андрей Пантев, новопокръстените „демократи“ го обявиха за „политизиран“, макар той да бе избран за народен представител на Коалиция за България от гражданската квота. В новото му качество на депутат този „непрофесионален политик“ се оказа мъдър стратег, който често не беше разбираан дори от собствената му парламентарна група. Обяви се против унищожаването по искане на САЩ на ракетните комплекси СС-23 – най-надеждният страж на националната ни сигурност (2001 г.), против подкрепените от България американски войни срещу Афганистан (2001 г.) и срещу Ирак (2003 г.), гласува като народен представител „против“ присъединяването на България към НАТО (2004 г.), нареди се сред инициаторите за провеждане на национален референдум по въпросите на настаняване на чужди военни бази в България и изпращане на български войски в чужбина без решение на ООН (2004 г.), гласува в Народното събрание „против“ настаняването на американски военни бази в България (2006 г.), подписа Открито писмо срещу признаването от българското правителство на едностранно обявената независимост на Косово от Сърбия (2008 г.), изтъквайки колко сериозни последици може да има новопровъзгласената „свобода за сепаратизъм“. Нека не забравяме, че някои от тези драматични стъпки на България във външнополитическата област бяха дело на правителството, оглавявано от Коалиция за България. От висотата на днешния ден е лесно да се каже, че депутатът Андрей Пантев е изразил във всички тези случаи преобладаващите обществени нагласи, както и че взетите от него тогава трудни решения се оказаха адекватни на националните интереси на България. Но колцина дръзнаха да направят това тогава, по свежите следи на събитията? А народният представител Андрей Пантев го направи в парламента пред погледа на обществото и света, доказвайки се като един достоен гражданин на Републиката и оставяйки следа в българския парламентаризъм като един различен народен представител, гласувал само в съгласие със собствената си съвест. Когато го връщаме към спомена за онези негови депутатски терзания, той признава, че тогава се е почувствал „самотен“ и без каквато и да е поза добавя: „*просто не можех иначе*“.

Тази своя последователна гражданска позиция проф. А. Пантев продължи да отстоява и след изтичането на последния му мандат като народен представител. Нека само си спомним, как аргументирано изобличи двойния стандарт на Запада спрямо признаването на независимостта на Косово от Сърбия и непризнаването на независимостта на Крим от Украйна. Често можем да чуем от проф. Пантев, че „*симбиозата между гражданин и творец е задължителна*“ и че „*интелектуалец означава да си независим*“. И това не е поза, защото със собствените си изяви в публичното пространство по насъщните проблеми на България, Балканите, Европа и света, както и с творчеството си, той ни дава вдъхновяващ пример как истинският интелектуалец трябва да брани независимостта на своите убеждения.

Ако искаме да очертаем образа на проф. Андрей Пантев в съвременната българска духовност, редно би било най-напред да го представим като **даровит модерен историк**, удостоен с онази „*искра божия*“ на творческия напор, забелязана още на времето от най-близкия му приятел – покойния вече проф. Милчо Лалков, която го вдъхновява да разкрива по неподра-

жаем начин магията на миналото. Преди петнадесетина години проф. Дойно Дойнов – друг голям български историк, който също се пресели в отвъдното, нарече колегата си проф. Андрей Пантев „Мистър Европа в българската историография“. Намирам, че днес имаме достатъчно основания, за да го определим вече като „Мистър Свят на българската историография“, успял да вплете българската историческа съдба като органична съставна част на световния исторически процес.

Доколкото тесните стени на историята не са в състояние да вместят разностранните му интереси и богатството на неговите изследователските приноси, справедливо ще е да гледаме на проф. Андрей Пантев и като на **оригинален учен**, доказал своето различимо присъствие в полето на хуманитарните и социалните науки, а също на по-високото философско изследователско пространство.

Не е обаче възможно да си представим проф. Андрей Пантев просто като кабинетен учен. Той изпитва дълбока вътрешна потребност от непрекъсната комуникация и да споделя своите научни, граждански и политически възгледи и съмнения със студентска, научна или по-широка обществена аудитория и го прави с рядко публицистическо майсторство. Затова заслужено се възприема и като **виден общественик**, станал част от живота на няколко поколения дотолкова, че „*няма по-популярен българин в момента от Андрей*“, както твърди писателят Николай Табаков.

Всичко това, взето вкупом, представя проф. Андрей Пантев като **един от най-големите интелектуалци на съвременна България**. Явно си е казал думата и генетичният запис (трето поредно поколение интелегент).

Но достатъчно ли и това признание, за да открием полагащото му се място в галерията на достойните български интелектуалци? Мисля си, че не е, и търсейки онова специфично, ясно отличимо Пантево присъствие в българската духовност, го откривам в неговата аристократичност, която лъха от облеклото, осанката, живото му слово, жестикулацията, отношението към събеседника, независимо кой е той, от неговото творчество, от начина, по който се държи на университетската катедра и пред камерата на електронните медии, от общението му с други големи интелектуалци на нашето време. Тъкмо възприемането му като **аристократ на духа** ни помага да разберем защо неговото харизматично въздействие върху изтерзаното, разколебано, разцентрирано и обезверено българско общество, жадно за истински духовен водач, далеч надхвърля онова, което имат неговите братя по професия и перо. Вероятно тъкмо заради това той стои, както констатира акад. Антон Дончев, някак самотен – „*единствен, неподражаем и неповторим*“.

А не са ли тесни националните ни предели, за да бъдат оценени по достойнство духовните мащаби на творчеството на проф. Андрей Пантев? Дали той не е **български интелектуалец от европейска и световна величина**? Въпросите, струва ми се, са риторични.